

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

LATVIJAS UNIVERSITĀTEI – 80

KONFERENCES REFERĀTU TĒZES

Rīga 1999

A.Ruplis, I.Meirovics

LVU ĶĪMIJAS FAKULTĀTES ABSOLVENTI – RĪGAS LAKU UN KRĀSU RŪPNIECĪBAS VEIDOTĀJI

Augstskolu ieguldījumu Latvijas ķīmiskās rūpniecības attīstības ceļos kopumā interesanti izsekot, ņemot par piemēru Rīgas Laku un krāsu rūpnīcas (RLKR) vēsturi. RLKR vēsture kā modelis atspoguļo sarežģīto ceļu cauri daudzām poliķīmiskām un taustsaimnieciskām pārmaiņām Latvijā, kā arī 20.gs. ķīmijas tehnoloģijas attīstības sasniegumu lietošanu Latvijas ķīmiskajā rūpniecībā.

Ķīmiskā rūpniecība Latvijā izveidojās 19.gs. 90.gados. 1892.gadā darbu sāka "Mīlgrāvja ķīmiskā (superfosfāta) rūpnīca M.Geflingers un K^o", 1894.gadā Liepājā sāka darboties Liepājas anilīna fabrika (vācu koncerna "Farbenindustrie" filiāle). 1899.gadā Rīgā dibinājās skābju un bāzu ražošanas akciju sabiedrība "Glovers". Šajos gados apvienojās nelielā V.Hartmana permicas ražotne Rīgā ar S.Killera permicas fabriku Liepājā, izveidojot lielu akcijas sabiedrību permicas ražošanai.

Rīgā uzcēla vairākas laku un krāsu rūpnīcas – "V.Hjords", "I.Kohs", "Krievu-Reinas svina krāsu fabrika", vācu firmas "Dr.Leverkus un dēli", Mīlgrāvja ultramarīna rūpnīca. Pagājušā gadā RLKR atzīmēja savu simtgadi kopš dibināšanas.

Rīgas laku un krāsu rūpnīcas pirmsākumi attiecināmi uz 1889.gadu. Rīgas pilsētas valdes Tirdzniecības komisijas 1889.g.16.aprīlī izdotajā apliecībā, kā arī Prūsijas pavalstnieka E.Morica 1898.g.9.oktobra pilnvarā Vidzemes guberņas vecākajam fabriku inspektoram, ir norādīts, ka Daugavgrīvas ielā 51^a (pašreiz – 63/65) atradusies firmas "Leopolds Kassels un K^o" anilīna krāsu fabrika, par kuras pārvaldniekiem nozīmēti Leo Ganss un Artūrs Veinbergs. Fabrika darbojās kā Vācijas (Frankfurtē pie Mainas) ķīmisko rūpnīcu filiāle. Tā ražoja anilīna krāsvielas un lakas.

1921.g. inženieris-ķīmiķis Mārtiņš Kalniņš (1893-1986) nelielās telpās Rīgā, Nometņu ielā 19, uzsāka ražot sausās krāsas, vēlāk arī eļļas krāsas un emaljas. 1925.g. ražotne pārcēlās uz daudz plašākām telpām Mūkusalas ielā 2, kas tika īpaši pielāgotas ražošanas vajadzībām. Līdztekus krāsām uzņēmums, kas saucās Ķīmiskā fabrika "Mārtiņš Kalniņš", uzsāka ražot mazgāšanas līdzekļus (arī plaši pazīstamo "Nitra"), tīrīšanas un attaukošanas līdzekļus. Rūpnīcā izveidoja zinātnisko laboratoriju, kas veica pētījumus būvaizsardzībā, metālu aizsardzībā pret koroziju, koksnes aizsardzībā, apģērbu kopšanā un tīrīšanā.

Jau 1930.g. Mūkusalas ielas telpās augošajai fabrikai kļuva par šauru. Tika veikti priekšdarbi fabrikas pārcelšanai uz piemērotākām plašākām telpām Daugavgrīvas ielā 63/65, jo sabiedrība "Leopolds Kassels un K^o" bija tuvu bankrotam.

Taču tikai 1937.g. 27.novembrī tika parakstīts pirkšanas-pārdošanas līgums ar sabiedrību "Leopolds Kassels un K^o" un Ķīmiskā fabrika "Mārtiņš Kalniņš" pārcēlās uz jaunajām telpām. No šī laika fabrikas jauda strauji pieauga un produkcijas sortiments ievērojami paplašinājās. Atsevišķi ražošanas procesi tika mehanizēti. Fabrika nodarbināja ap 100 strādnieku.

1940.g. jūnijā Latvijā, nodibinoties padomju varai, fabriku pārņēma valsts. Tā ieguva nosaukumu Ķīmiskā fabrika "Nitra". Par tās pirmo direktoru tika nozīmēts fabrikas īpašnieks un direktors Mārtiņš Kalniņš. No šī amata viņu atbrīvoja 1941.g. 17.aprīlī, apcietināja un izsūtīja.

Vācu okupācijas laikā (1941-1944) fabrika tika nosaukta Chemische Werke "Nitra". Ražošana sašaurinājās. Tika ražota kalcinētā un kaustiskā soda, mazgāšanas līdzekļi. Daļa

ražošanas iekārtu tika demontēta un sagatavota nosūtīšanai uz Vāciju, daļa – nolietota un salauzta.

Pēc padomju varas restaurācijas fabrika atjaunoja savu darbību krāsu ražošanas jomā. Uzņēmumu nodeva vietējās ražošanas ministrijai. Atjaunoja malšanas un ķīmisko krāsu cehu iekārtas. Fabrika ražoja minerālos sintētiskos pigmentus, organiskos pigmentus. Uz to bāzes izgatavoja sausās līmes, kazeīna krāsas u.c. Strādnieku skaits sasniedz 80-100.

Sākot ar 1951.g., fabrika pārgāja Vissavienības ķīmiskās rūpniecības ministrijas pakļautībā. Tai tika piešķirts tās pašreizējais nosaukums – Rīgas laku un krāsu rūpnīca (RLKR). Rūpnīcu principiāli rekonstruēja. Ražošanā ieviesa vairākas svarīgas ražotnes: Emaljas cehu uz kondensācijas sveķu bāzes, Alkīdsveķu un laku cehu, Sausā cinka baltuma cehu, Emaljas cehu uz polimerizācijas sveķu bāzes u.c. 1964.g. darbu uzsāka rūpnīcas Centrālā laboratorija ar pilotiekārtām.

Ekspluatācijā nodeva vairākas jaunas palīgražotnes: katlu māju (1960.g. ar sekojošu rekonstrukciju 1967. un 1976.g.), centrālo remonta-mehānisko cehu (1961.g.).

Rīgas laku un krāsu rūpnīcas produkcija – lakas, emaljas, gruntis uz dažādu sintētisko polimēru bāzes ar kopīgo ražību pāri par 50000 t/gadā kļuva atzīta un iecienīta visā bijušajā Padomju Savienībā. Rūpnīca nodarbināja pāri par 700 strādnieku. Pietiekami moderna ražošanas tehnoloģija, pieredze un spēja garantēt pieņemamu produkcijas kvalitāti kopā ar disciplinētību piegādēs un norēķinos, kā arī plašie lietišķie kontakti izvirzīja RLKR respektablāko tā laika ražotāju skaitā.

Dati par speciālistiem, kuri strādājuši Rīgas laku un krāsu rūpnīcā pēc Latvijas Universitātes (1919-1944), Latvijas Valsts Universitātes (1944-1958) un atjaunotā Rīgas Politehniskā institūta 1958-1990) Ķīmijas fakultātes beigšanas, apkopoti tabulā.

Latvijas Valsts universitāte			Rīgas Politehniskais institūts		
1.	Semjons Cetlins	1930.	1.	Uldis Kauliņš	1959.
2.	Agnese Lauberte	1953.	2.	Valērija Landsberga	1959.
3.	Zigurds Tomsons	1954.	3.	Dzidra Sidere-Riekstiņa	1960.
4.	Jānis Jansons	1954.	4.	Spodra Kalniņa	1961.
5.	Žanis Muša	1954.	5.	Liliņa Kalniņa	1961.
6.	Jānis Ambainis	1954.	6.	Aina Dzenīte-Rumba	1961.
7.	Margrieta Ambaine	1955.	7.	Inese Lele-Studāne	1961.
8.	Rita Štrause-Roze	1955.	8.	Līga Meijere-Donava	1961.
9.	Irēna Grodska-Iesalniece	1956.	9.	Mārtiņš Kalniņš	1962.
10.	Rūta Auziņa	1957.			
11.	Lilija Jansone-Kaņepe	1957.			
12.	Ilmārs Ilziņš	1957.			

Vairums no Latvijas universitātes un Rīgas Politehniskā institūta absolventiem, kas sākuši mācīties Latvijas valsts universitātē, nostrādāja RLKR ilgus gadus. No viņiem Jānis Jansons – LVU Ķīmijas fakultātes 1954.g. absolvents, kļuva par direktoru (1974-1979). No ķīmiķiem par galvenajiem inženieriem bijuši Semjons Cetlins (LU 1930.g. absolvents), Jānis Jansons un Jānis Ambainis (LVU 1954.g. absolventi) un Leons Skujiņš (RPI 1967.g. absolvents). RLKF dibinātājs 1937.gadā bija Mārtiņš Kalniņš seniors. Tagad viņa dēls Mārtiņš Kalniņš juniors (RPI 1962.g. absolvents), Rīgas Tehniskās universitātes profesors un LZA akadēmiķis, ir šīs rūpnīcas direktora vietnieks zinātniskajos jautājumos. Autori izsaka pateicību akad. Mārtiņam Kalniņam par sniegto atbalstu materiālu sagatavošanā.